

דף שבועי

בס"ד

פרשת ואתחנן, תשפ"ג, מספר 1530

"ויתעבר ה' בי למענכם"

יואל אליצור

חגיגית על המסע אל הארץ, ובעיקר על כיבוש ארצות סיחון ועוג והנחלתן לראובן גד וחצי מנשה המתחייבים לעבור חלוצים לפני אחיהם. הוא מסתיים בהעברת ההנהגה לקראת כיבוש הארץ ויישובה ליהושע אשר "הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה" (דב' ג:כח). המנהיג הפורש רק יסקיף על הארץ מראש הפסגה.

למה לא נכנס משה אל הארץ? משה מסביר אבל לא בדיוק מנמק: "ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה" (דב' ג:כו). בולט כאן בהיעדרו חטאם של משה ואהרון במי מריבה. פסוק זה מצטרף לאמירה קודמת של משה בתוך נאומו יחד עם סיפור גזירת ה', שכל הדור הרע שמאס בארץ הטובה לא יזכה לראותה: "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם. והושע בן נון העמיד לפניך הוא יבא שמה" (דב' א:לז-לח). פעם נוספת משה חוזר על אותם הדברים בלשון אחרת בנאומו השני בפרק הבא: "וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה" (דב' ד:כא). אם כן, לפי דברי משה, הסיבה אינה חטא מי מריבה, אלא משה כמנהיג העם מקבל יחד עם העם את העונש שלא לבוא אל הארץ, והוא האחרון למות לפני הכניסה בשעריה.

אמירה זו שונה לגמרי ממה שנאמר בפרשת חקת: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם" (במ' כ:יב), ושוב בפרשת

שבעת הפסוקים הראשונים של פרשתנו מסיימים את הנאום הראשון של משה, ולמעשה הם שייכים לפרשת דברים. אחריהם בא הפסק של פרשה פתוחה, הראשון מסוג זה בספר דברים, ללמדך שכאן מסתיים נאום הפתיחה של משה. מסורת חלוקת הפרשיות שלנו קטעה את רצף הנאום של משה, כנראה משום "אל תעמד בדבר רע" (קה' ח:ג); לא כדאי לסיים ב'בית פעור', והרבה יותר נעים לגמור בהבטחה המרוממת "לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם" (דב' ג:כב).

הנאום הראשון של משה הוא נאום פתיחה שהוא נאום סיכום – סקירת הדרך שעברנו יחד, אני משה ואתם העם, עד לרגע זה. אבל הדגש שבו יכול להפתיע את כל מי שחושב חשיבה 'דתית' או 'היסטורית' שגרתית. כל הנאום הזה חתום בחותם ההליכה אל הארץ המובטחת. משה מתעלם כאן במופגן מיציאת מצרים וקריעת ים סוף, מעשרת הדברות, ממעשה העגל, מהקמת המשכן וממרד קורח דתן ואבירם. לאלה הוא עתיד לחזור בנאומים הבאים. לפי משה, העיקר התחיל דווקא כשנצטוונו לעזוב את חורב וללכת אל הארץ, שאת חבליה הוא מפרט בחיבה גדולה: בערבה, בהר ובשפלה, בנגב ובחוף הים, ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת: "באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם" (דב' א:ח).

הנאום הארץ-ישראלי הזה מתמקד בחטא הנורא של המאיסה בארץ ותוצאותיה, עובר לספר בהרחבה ובלשון

* פרופ' יואל אליצור הוא חוקר ומרצה בתחומי הגיאוגרפיה המקראית, תנ"ך, הלשון העברית והלשונות השמיות. לימד במכללות ובאוניברסיטה העברית.

הִזָּה. וּבְדַבֵּר הִזָּה אֵינְכֶם מְאֲמִינִים בְּה' אֱ-לֹהֵיכֶם. הַהֲלֹךְ לִפְנֵיכֶם בְּדֶרֶךְ לְתוֹר לָכֶם מְקוֹם לְחַנּוּתְכֶם בְּאֵשׁ לִילָה לְרֵאתְכֶם בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָּהּ וּבְעֶנְנֵי יוֹמָם (דב' א: כט-לג).

אם כן, אין שותף נאמן ממנו ליהושע וכלב, למה ייענש עם העם ולא יהיה חלקו עם יהושע וכלב?

האמת היא שהכתוב עצמו מבחין היטב בין מה שנגזר על העם לבין מה שנגזר על משה. מתי המדבר תמו בהגיע העם אל נחל זרד (דב' ב: יד-טז), ואילו משה ממשיך עד הירדן ממש. ההדגשה בעניין העם היא שלא יראו את הארץ: "אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא יראוה" (במ' יד: כג); "אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבותיכם זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ" (דב' א: לה-לו). לעומתם, עיקר העניין של משה בעת פרידתו הוא: "עלה ראש הפסגה ושאל עיניך ממה יצפנה ותימנה ומזרחת וראה בעיניך" (דב' ג: כז). ועיקר העיקרים, צוואתו הנצחית של משה לדורות היא ספר דברים, שנאמר כולו בחודש האחרון לחייו בערבות מואב, והגיע לשיא ביום האחרון לחייו בכריתת הברית האחרונה, בציוויו ללויים: "לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית ה' א-להיכם והיה שם בך לעד" (דב' לא: כו) ובשירת האזינו.

חושבני שהמפתח להבנת העניין כולו, וגם להבנת חטא מי מריבה, שכידוע התלבטו בהבנתו כל הפרשנים, הוא עריכת השוואה בין תפקודו של משה כמנהיג בתחילת הדרך לבין תפקודו בסוף הדרך. כלל ראשון במנהיגות הוא לפעול בזריזות ברגע שמתחיל משבר. ה' רמז זאת למשה בפגישתם הראשונה לפני שהחל את שליחותו: "מזה בידך? ויאמר מטה. השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו. שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו" (שמ' ד: ב-ד). המטה הוא סמל ההנהגה. אם תעזבנו לרגע, הוא יהיה לנחש ותנוס מפניו. ואולם, אם מייד תעז ותאחז בו בכוח, הוא ישוב להיות מטה בידך.

שיא המנהיגות של משה היה במעשה העגל. כשקרב אל המחנה, מייד: וישלח, וישבר, ויקח, וישרף, ויזר,

פנחס: "כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם" (במ' כז: יד). איך ניתן להסביר את הסתירה הזו?

למבקרי המקרא יש פתרון פלא לכל שאלה מסוג זה: מחלוקת בין המקורות. הסיפור במדבר (שאותו משייכים ל"מקור הכהני") סובר שמשה ואהרן נענשו בגלל חטאם במי מריבה (ואם הסיפור במדבר כ' אינו בהיר דיו וגורם לקשיים, הבה נשער שבמקור היה שם סיפור שבו חטא משה ואהרן היה מובהק יותר, אלא שהוא הושמט בטעות או בכוונה ואנחנו יכולים לאמץ את מוחנו ולהציע שחזורים...). ואילו לפי המקור ה'דברמי', ה'דויטרונומי', חטא מי מריבה לא היה ולא נברא, ומשה נענש עם העם כולו בעקבות חטא המרגלים. אומנם קשה שבסוף ספר דברים (לב: נא) נאמר שוב: "על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש", אך ניתן לומר שכאן חדר טקסט מן המקור ה'כוהני'...

אנו נשאיר את סכין המנתחים לחדר הניתוח, ונשאל, היש דרך ליישב את הקושי? הפתרון של הרמב"ן (בפירושו לדב' א: לז) הוא, שאגב הזכרת עונש המרגלים והנרגנים, ולעומתם שבחם של כלב ויהושע שיבואו אל הארץ, משה מזכיר בסוף ארבעים השנה גם את חטא העם במי מריבה, שגרם גם לו להיכשל בחטא, ומתוך כך להעביר את הנהגת העם ליהושע. ואכן, פתרון כעין זה נרמז כבר בתהלים (קו: לב): "ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם", אבל בקריאת הפסוקים בספר דברים לפי פשוטם, פתרון זה אינו מספק, והרושם הוא שמשה לוקה יחד עם העם בעקבות המאסה בארץ.

יש להוסיף, שמלבד הסתירה בין הסיפור שבספר במדבר לדברי משה בספר דברים, האמירה גם קשה כשלעצמה; הרי משה האריך לספר בנאומו עד כמה ניסה להניא את העם מן החטא:

ואמר אלכם לא תערצון ולא תיראון מהם. ה' א-להיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם. ובמדבר אשר ראית אשר נשאף ה' א-להיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום

משה לא יכול להמשיך להנהיג, ואין זה בדיוק עונש. זה מה שצריך לקרות. אם ינסה להנהיג, כיבוש הארץ ייכשל. אפילו אם יהיה לצד יהושע, כפי שהמדרש שם בפיו, הוא יהיה גורם מפריע. הכרח למנות מייד את יהושע, ובלי שום גורם מעכב לצידו. יהושע מצטיין ב'פתאם' במלחמותיו (יה' י:ט, יא:ז). הוא האיש שיוכל להפוך את העם מעם נודד לעם כובש ומתנחל.

אבל משה המורה עדיין לא נס לחו, ואולי דווקא עכשיו יותר מקודם, ולכן ניתנה לו היכולת והזכות לדבר בפני העם את אלה הדברים, הברכה והקללה והברית והשירה.

משה צודק כשהוא אומר שהפסילה שלו מלהנהיג היא "בגללכם". התוכנית הייתה שמשה המנהיג, העשוי לבלי חת, הוא זה שיכניס את העם לארץ זמן קצר אחרי היציאה ממצרים וקבלת התורה. 'שלושים' ושמונה השנים שנוספו לגילי בגלל חטאיכם והתלאות הרבות שהבאתם עליי במריכם ובקשי עורפכם התישו את כוחי, והם שגרמו שלא אוכל להיות איתכם ברגע הגדול של כיבוש הארץ ויישובה, שלשמו פעלתי כל ימי חיי.

בפתיחת פרשתנו יש אולי היגד נוסף: "וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם" (דב' ג:כו). המשמעות היותר שכיחה של "למען" היא 'בעבור', 'לטובת'. ירידתי מהבמה בעת הזאת, אומר משה, היא למענכם, כדי שתוכלו לממש את הייעוד של כיבוש הארץ ובניינה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

וישק. וברגע שמתחילה התארגנות של מרד נגדו, הוא מייד עומד בשער המחנה וקורא "מי לה' אֱלִי" (שמ' לב:כו), "שִׁימוּ אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יָרְכּוֹ" (שם:כז). למותרת הוא אוסף את כל כוחותיו ויכולותיו ודורש מה': "וְעַתָּה אִם תֵּשֵׂא חַטָּאתָם וְאִם אֵין מַחְנֵי נָא מִסְפָּרָךְ אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ" (שם:לב).

השיא בדעיכת המנהיגות של משה הוא אחרי ארבעים שנה, במעשה בעל פעור (במ' כ"ה). משה היה צריך לראות ולהגיב ברגע שהאיש הראשון מישראל הלך אל המואבית או המדיינית הראשונה. אבל עבר זמן והתהליך התעצם עד שהוצרך הקב"ה להורותו מה שיעשה. פשט דברי ה' "קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש" (במ' כה:ד) היה להוקיע את המנהיגים כדי לכפר על כל העם, כי באשמתם, שלא הנהיגו כראוי ולא מנעו את החטא הלאומי, הייתה המגפה (כך מלמדת גם ההשוואה לפרשה הקשה של הגבעונים בשמ"ב כ"א; רק כאן ושם נזכר הפועל 'להוקיע'. כמובן שיש הבדלים בין הפרשיות ואכמ"ל). משה פירש את ציווי ה', כמו אונקלוס והפרשנים, כפנייה אל שופטי ישראל להרוג את הנצמדים לבעל פעור עצמם, אבל גם בזה לא עמדו הוא וראשי העם, ולא עוד, אלא שזמרי בא עם המדיינית בפרהסייה לפניו, ולא עמד בהם כוח, אלא לבכות עד שקם פינחס.

איש כזה לא יוכל עוד להנהיג. כבר במי מריבה נכשלו משה ואהרון בחוסר יכולת להנהיג. איני יכול להיכנס כאן לפרשנות מקיפה בעניין מי מריבה, שעליו כתב שד"ל: "משה רבנו חטא חטא אחד והמפרשים העמיסו עליו שלושה עשר חטאים ויותר כי כל אחד בדה מלבו עוון חדש". אבל ברור לי, שהמפתח לפירוש נכון הוא כשל מנהיגותי שתוצאתו: "לֹכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם" (במ' כ:יב). נראה שהכיוון הנכון הוא שמשה ואהרון ירדו לרמה של העם, ובתגובה לתלונות לא הזכירו את ה', אלא הציגו את עצמם כסוג של מכשפים עושי נפלאות: "הֲמֵן הִסְלַע הַזֶּה נוֹצֵיא לָכֶם מַיִם" (במ' כ:י), ואז "הכריחו" את הקב"ה להשתתף איתם, כיוון שאילו לא היו מוציאים מים, היה העם כופר בה' ובמשה עבדו ("פעמיים" שבראשונה לא הוציא מים או הוציא טיפין, כדברי רש"י).